

Юлія Акуліч

НЕВЕРБАЛЬНЫ КАМУНІКАТЫЎНЫ КОД ВЯСЕЛЬНОЙ АБРАДНАСЦІ ГОМЕЛЬШЧЫНЫ

Вясельныя песні з'яўляюцца важным сродкам увасаблення абрадавых дзеянняў, якія дапаўняюць ці тлумачаць асобныя этапы вяселля. Разам з дынамічнымі дыялогамі, змястоўнымі зваротамі, прыгаворкамі і прымаўкамі паэтычныя песенныя творы забяспечваюць шматпланавую камунікацыю вясельных персанажаў. Абрадавая рэальнасць адлюстроўваецца амаль у кожнай песні, аднак семантыка вербальнага тэксту не ў поўнай меры перадае прагматычныя матывы камунікантаў.

Вяселле ўключае тры аспекты камунікацыі: перцэпцыйны (узаемнае ўспрыманне камунікантаў, разуменне зместу размовы); камунікатыўны (вербальны абмен паміж камунікантамі); інтэрактыўны (пры дапамозе дзеянняў і іншых невербальных сродкаў). Сукупнасць трох названых планаў камунікатыўнай стратэгіі характарызуе вяселле як комплексную сістэму, якая ў большай ці ў меншай ступені ўвасабляе адметныя лакальна-рэгія-

нальныя рысы вясельных рытуалаў Гомельшчыны [1]. Трэба адзначыць, што такія сітуацыйныя пераменныя інтэрактыўнай стратэгіі, як дыстанцыя паміж камунікантамі, жэсты, пэўнае становішча, пазіцыя камунікантаў, паслядоўнасць выконвання рытуальных дзеянняў, размяшчэнне ў прасторы, часавы фактар, дазваляюць раскрыць змест невербальнага кода камунікацыі [4, 170].

Спецыфіка гомельскага вясельнага абраду абумоўлена наяўнасцю наступных невербальных абрадавых форм, якія дапаўняюць вербальныя сродкі, апярэджаюць іх або ідуць за імі: дакрананне да асобных рытуальных прадметаў, пацалункі, паклоны, адзенне, дзеянні, абумоўленыя вясельнымі прыкметамі, рэлігійнымі ўяўленнямі гамельчан [3].

У залежнасці ад камунікатыўнай устаноўкі функцыянальны код абрадавых дзеянняў вар’іруецца ад інфарматыўнага да экспрэсіўна-прагматычнага. Так, напрыклад, у в. Востранка Жыткавіцкага раёна сваты даюць знак аб мэце свайго прыходу наступным чынам: па-першае, прыходзяць ноччу пасля дванаццаці гадзін, каб ніхто не ведаў, на той выпадак, калі будзе адказ; па-другое, хросны бацька маладога дрэнна апранаўся, заходзіў у хату першы і пачынаў размову пра куплю жывёлы [2, 257]. Такім чынам, яго час прыходу, адзенне і манеры паводзінаў сведчаць аб шлюбным намеры. У Брагінскім раёне на сватанне прыносілі торбу з хлебам, якую абменьвалі на хлеб з боку нявесты [2, 21]. Абмен хлебам, часцей падарункамі (хусткамі, ручнікамі), лічыўся згодай нявесты на шлюб. На мове дзеянняў згодай было пераразанне хлеба. У в. Міхнаўка Брагінскага раёна *дзяўчына перарэзала хлеб, які прынеслі сваты, прычым адну палавіну гэтага хлеба яна выносіла на вуліцу, дзе звычайна збіраліся яе сяброўкі, і кідала ўверх*. Гэта дзеянне штурхала незамужніх дзяўчат на тое, каб першай злавіць хлеб: гэта лічылася прыкметай хуткага замужжа [2, 39]. Пераразанне хлеба мела характар прававога дзеяння, якое ўзаконьвала дамоўленасць аб вяселлі. У якасці іншага прававога акта з’яўлялася рытуальнае перавязванне рукі жаніха хусткай. У в. Елянец гэта дзеянне адносіцца да адпаведнага моманту: *«Гэту хустку ты завяжы мне, калі я прыеду ў ваш дом і наступіць момант зняць фату. Ты мне прывяжы гэту хустку»* [2, 62]. У в. Кашалёў маладая завязвала хустку жаніху на шыю, а сватоў абвязвала ручніком [2, 73].

Невербальным сродкам адмаўлення сватам на Гомельшчыне, як і ў іншых мясцінах, з’яўляўся гарбуз. Яго дзяўчына ўпотай клала на лаву, а ў в. Рудзянец Буда-Кашалёўскага раёна на вароты [2, 67]. Вяртанне хлеба, які прынеслі сваты (в. Бацунь Буда-Кашалёўскага раёна), або адмаўленне ад чаркі з водкай (в. Новая Рудня Ельскага раёна) інфармуюць сватоў аб нязгодзе дзяўчыны на шлюб [2, 82]. У Лоеўскім раёне дзяўчына ў гэтым выпадку вымятала смецце з хаты. Цікавым сродкам невербальных стасункаў з’яўляецца абутак. У Мазырскім раёне гэта былі лапці. *«Малады адчыняў дзверы і кідаў лапці, калі дзяўчына возьме лапці – пойдзе замуж, а калі*

выкіне назад за дзверы – знак маладому, каб той ішоў па другую нявесту» [2, 325]. Каб быць упэўненымі ў тым, што сям'я дзяўчыны не перадумае, сваты Калінкавіцкага раёна імкнуліся знесці што-небудзь з хаты нявесты, каб потым вярнуць на вяселлі [2, 263].

Важнае значэнне на гомельскім вяселлі, як паўсюдна на Палессі, мелі абрадавыя дзеянні з караваем, жытам, зернем – сімваламі дабрабыту, шчаслівага жыцця, багацця. Так, у час запоін маладая дае бацькам жаніха збан з жытам, якое яны рассыпаюць па двару і ў хаце, каб добра жылося і каб абяшпкодзіць нячыстую сілу [2, 91]. Гэтае дзеянне нявесты, як бачым, мела магічны сэнс.

Такі ж сэнс надаваўся абрадавым дзеянням з караваем. Нават у наш час падчас замешвання караваю пад міску сыплюць зерне для забеспячэння багатага, здоровага жыцця маладых [2, 337]. Да каравая ставяцца з павагай. Права ўчыняць яго мелі замужнія, шчаслівыя ў шлюбе, паважаныя жанчыны. Падчас падзелу каравая за яго браліся толькі хустачкамі: дакранацца голымі рукамі забаранялася. У Акцябрскім раёне каравайніца, пасадзіўшы каравай у печ, стукала лапатай па галаве ўсім мужчынам. Лічылася, што дадзены акт спрыяльны для гаспадаркі [2, 6]. Маладым дзяўчынам схопіцца за дзюжу або дакрануцца лапатай да галавы азначала хутка выйсці замуж. Калі ў бацькоў былі яшчэ дачкі на выданні, сват, пасля таго, як расчыняць каравай, прыпаднімаў ўтару дзюжу ў чатырох супрацьлеглых вуглах [2, 199]. Вярхушку каравая зразалі і аддавалі маці маладой, якая затым перадавала нявесце з тым, каб яна верхаводзіла ў сваёй сям'і [2, 42]. З учыненнем каравая звязана шмат прыкмет. Рашчыняць яго ў пахмурныя дні можна было тады, калі сонца выгляне з-за хмары [2, 199]. Па гатоваму караваю меркавалі аб будучым жыцці маладых. Калі каравай хаця б крыху прыгарэў, гэта лічылася дрэннай прыкметай: жыцця ў маладых не будзе, доўга разам ім не быць [2, 83]. Для ўдаўца ці ўдавы каравай наогул не выпякалі [2, 105].

Асабліва значнымі сродкамі невербальнай камунікацыі былі дзеянні, звязаныя з рэлігійным светапоглядам, стаўленнем да абразоў як звышсяміятычных аб'ектаў. Так, калі маладыя ішлі на пасад, маладая ад'язджала да хаты маладога або маладых сустракалі ў хаце маладога, бацькі тры разы благаслаўлялі іх абразамі. Лік тры, будучы сакральна-рытуальнай формай камунікацыі, суадносіўся з хрысціянскай Троіцай. Тры разы кланялася нявеста жанчыне, якая надзявала ёй вэлюм [2, 92]. Тры шышкі рабілі для ўпрыгожвання каравая, тры разы абводзілі маладых вакол стала. Дзялілі каравай тры мужчыны. Маладая тры разы скідвала чапец. Бацька маладой хрысціў дарогу перад канём, а потым тры разы абходзіў воз з нявестай. Тое ж самае рабіла свякроў пры сустрэчы маладых. Трыядычны камунікатыўны код сведчыць аб жаданні ўдзельнікаў свята праз усталяванне стасункаў з скаральнымі сіламі забяспечыць дабрабыт, шчасце маладых.

Да старажытных міфарытуальных дзеянняў адносіцца акт пасыпання маладых жытам пры сустрэчы пасля вянца. У Брагінскім раёне «выходзячы з хаты, маладая, не абвярнуўчыся, сытала жыта цераз галаву ўзад, а прыехаўшы к свякрусе, сытала жыта ўперад. Увесь час маладыя дзяржаліся за рукі платочкам так, каб праз іх ніхто не прайшоў і ўперад іх ніхто ў хату не ўвайшоў» [2, 41]. Жыта ўвесь час знаходзілася ў хаце, яго ставілі на кут у графінчыку, каб вялося багацце [2, 46].

Асаблівым элементам рытуальных дзеянняў з'яўляецца ручнік. Пасля вячання нявеста, адыходзячы з жаніхом ад аналю, цягне нагою ручнік або палатняную намітку, на якой стаялі ў час вячання. Такім чынам нявеста дае незамужнім сяброўкам штуршок, каб яны хутчэй выходзілі замуж. І, наадварот, калі нявеста з зайздрасцю тупала нагой на палатне, яна не жадала сяброўкам хуткага замужжа [2, 227].

Шэраг жэстаў служыць выражэннем эмацыянальнай экспрэсіі пачуццяў і перажыванняў. Калі нявесту адпраўляюць у хату маладога, дзяўчына плача, а маці чапляецца за яе, цалуе, галосіць. Нярэдка плач часцей суправаджаецца адпаведнай песняй:

*Не стой, мамачка, на куце,
Стань-ка, мамачка, у парозе,
Пакланюсь цябе ў дарозе,
Коскамі дарогу ўсцялю,
Слёзкамі зямельку змачу [2, 116].*

Тое ж самае можна казаць пра рытуальныя паклоны, якія рабіла маладая перад адпраўленнем у новае жыццё. Паралельна з паклонамі выконвалася песня:

*Мамачка мая, вішанька,
Падыдзі ка мне блізенька,
Пакланюсь табе нізенька,
Коскамі зямельку ўсцялю,
Слёзкамі ножкі абаллю,
Ад цябе, мамачка, упроч пайду [2, 109].*

Стратэгія выкарыстання рытуальнага вясельнага адзення звязана з сацыяльным статусам адрасанта. Нявеста традыцыйна апраналася ў белае адзенне, тым самым апавяшчала пра сваю дзявоцкасць. Вясельны вянок, вэлен або «*павой*» [2, 176], які змяняўся на хустку або чапец, таксама сімвалізаваў дзявоцтва. Невыпадковы такі камунікатыўны жэст: у в. Дуброва Акцябрскага раёна, калі маладая прыезджала ў дом жаніха, свякроў знімала з яе вясельны вянок і клала яго за абраз [2, 26]. Вянок, сімвал дзявоцт-

ва, цяпер замужняй жанчыне не адпавядаў. Месца для вянка знаходзілі за абразам Багародзіцы, заўсёды чыстай і нявіннай. Невербальным знакам поўнай або няпоўнай сям’і нявесты ў Добрушскім раёне з’яўлялася яе каса, якую запліталі перад вянцом. Калі ў сям’і былі бацька і маці, каса заставалася заплеченай уся, калі бацькі няма – заплечена паўкасы, калі нявеста сірата – касу распліталі [2, 169].

Важнае значэнне на вяселлі мае арганізацыя прасторы і месца знаходжання ў ёй галоўных удзельнікаў свята. Семіятычна значным з’яўляецца цэнтр хаты. Напрыклад, каравай мясілі пасярэдзіне хаты. У цэнтр хаты ставілі стол, за якім дамаўляліся аб вяселлі, адбываліся заручыны. За вясельным сталом сядзелі на пасадзе маладыя, на ім дзялілі каравай. У в. Міхнаўка Брагінскага раёна *«калі маладую забіралі аб бацькоў, то перад тым, як выйсці з хаты, садзілі маладых за стол напроціў печы вячэраць»* [2, 41]. Печ адыгрывае асаблівую сімвалічную ролю ва ўнутранай прасторы хаты, сумяшчаючы ў сабе рысы цэнтра і мяжы. Менавіта з ёю развіталася нявеста перад ад’ездам з роднай хаты. Чырвоны кут у гэтым сэнсе менш значны. Як мы памятаем, у ім пакідалі вясельны вянок нявесты пасля замены яго на хустку.

Заклучны этап вясельля характарызуецца адметнымі сродкамі невербальнай камунікацыі. Сярод іх вылучаецца вывешванне сяброўкамі маладой (свацілкамі) або хроснай яе прыданага з тым, каб інфармаваць гасцей вясельля аб яго колькасці і якасці. У Буда-Кашалёўскім раёне *«нявеста сама развешвала сваё дабро: ручнікі, занавескі на паказ гасцям»* [2, 83]. Пасад нявесты на дзяжу пасля прыезду з-пад вянца сведчыў аб захаванні цнатлівасці, а калі яна не была чэснай, то ішла прама ў хату, прамінаючы дзежку [2, 317]. Яскравым сродкам інфармавання аб цнатлівасці маладой было ўпрыгожванне чырвонымі стужкамі гармоні і бубна [2, 117], вывешванне на дзвярах чырвонага сцяга [2, 180] або завязванне чырвонага банта на бутэльцы віна, якую ставілі на стол [2, 167]. У Лоеўскім раёне частавалі калінавым напоем. [2, 322]. Нячэснасць маладой сімвалізаваў дзіравы кошык без дна, які насілі па сялу ў Веткаўскім раёне [2, 117], або хамут, які надзявалі бацькам маладой у Добрушскім раёне [2, 173].

Такім чынам, сэнсавым ядром гомельскага вясельнага абраду з’яўляюцца невербальныя складнікі: адны рытуалыносяць інфарматыўны або экспрэсіўны характар (перавязванне ручнікамі сватоў на згоду, абмен хлябамі, плач нявесты з маленнем аб благаслаўленні на шлюб, развітанне з хатай, печкай пры сыходзе з хаты ў дзень вячання, рытуальны абход вакол стала і г. д.), іншыя – выразна магічныя (закрываюць твар нявесты хусткай або ручніком, прамаўляюць замовы, паляць агні, выліваюць гарэлку праз левае плячо). Каб маладых абмінула нястача і было шмат дзяцей, іх абсыпалі зернем, жытам, частавалі курыцай, садзілі на кажух, вывернуты наверх. Часцей невербальныя рытуальныя дзеянні суправаджаліся

зваротамі-малітвамі да святых, благаслаўленнем абразамі. Невербальная камунікацыя – гэта складаны працэс, які вызначаецца не толькі адпаведнымі сродкамі (жэстамі, поглядамі, голасам), а таксама пэўным сюжэтам.

ЛІТАРАТУРА

1. Беларускі фальклор у сучасных запісах: Традыцыйныя жанры. Гомельская вобласць / уклад. В. А. Захарава [і інш.]; уклад. муз. часткі У. І. Раговіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1989. – 384 с.

2. Вяселле на Гомельшчыне: фальклорна-этнаграфічны зборнік / І. Ф. Штэйнер, В. С. Новак. – Мінск: ЛМФ «Неман», 2003. – 472 с.

3. Палескае вяселле / уклад. і рэд. В. А. Захаравай. – Мінск: Універсітэцкае, 1984. – 303 с.

4. *Приемко, О. В.* Коммуникативная стратегия пинской свадебной обрядности: невербальный компонент / О. В. Приемко // Вулей і пчылы. Вектары сучаснай фалькларыстычнай школы БДУ: зб. навук. арт. / пад навук. рэд. Р. М. Кавалёвай; уклад. В. В. Прыемка; Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт. – Мінск : Права і эканоміка, 2011. – С. 170–173.